

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

KILENCVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

2021

MAGYAR NEMZETI
LEVÉLTÁR

Budapest, 2022

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Archival Publications
Revue des Archives

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Közleményei

Journal of the National Archives of Hungary
Revue des Archives Nationales de Hongrie

Kilencvenkettedik évfolyam

Főszerkesztő
Szabó Csaba

Szerkesztőség
Fiziker Róbert, Kulcsár Krisztina,
L. Balogh Béni (felelős szerkesztő), Miklós Dániel

Tanácsadó testület
Czetz Balázs, Germuska Pál, Mikó Zsuzsanna,
Németh László Sándor, Ö. Kovács József, Rácz György

Székhely (postacím):
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
(1250 Budapest, Pf. 3.)

HU ISSN 0024–1512

A kiadásért felelős a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója

A borítót tervezte: Nagy Attila

Műszaki szerkesztő: Máté István

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt., Budapest

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

Megjelent 22 (B/5) ív terjedelemben

TARTALOM

Magyarországi főegyházmegyei méltóságok

- Kovács Viktória: „Miként életemben kedvelt, úgy holtomban is méltóztasson támogatni”. Szegedi Lukács zágrábi püspök végrendelete 1510-ből 7
- Tusor Péter: „Et a pensare al successore in caso”. Szelepchény György és a rendi szervezkedés. (Egy nunciusi jelentés forrásértéke) 39
- Seres Attila: Civilizációk törésvonalán. Márton Áron és az erdélyi katolicizmus a szovjet egyházpolitika frontterében a sztálini és hrucsovi korszakban 103
- Somorjai Ádám OSB: Mindszenty hercegprímás a csehszlovákiai magyarság védelmében, 1945–1948. Vatikáni iratok alapján 125

Emigráció, ki- és betelepítések

- Miklós Dániel: Csehszlovák–magyar kapcsolatok az emigrációban a második világháború alatt 161
- Krisch András: A hűség „jutalma”. A németek kitelepítése Sopronból, 1946 179
- Bariczné Fenyő Noémi: A bukovinai székelyek kálváriája Sántha Menyhért tollából 193

Levéltárban

- Csonka Laura – Dancz Vera: Közös útjaink. Levéltár-pedagógiai együttműködés a Magyar Nemzeti Levéltár és a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár között 215
- Nagy Adrienn – Németh László Sándor – Závoczki Adrienn: Hatósági jogkör a Magyar Nemzeti Levéltárban. Tapasztalatok, lehetséges irányok 227
- Kazareczki Noémi: Az elmúlt évek mintavételi gyakorlatának tapasztalatai az illetékességi iratátvételeknél 235
- Vass Eszter: Állampolgársági és névváltoztatási iratok a Magyar Nemzeti Levéltárban 245

Műhely

- Marosvári Attila: Végleges beolvasztás vagy bevételnövelés? Nicolae Mihăescu tábornok és a debreceni „közigazgatási felső tanács” 263
- Garadnai Zoltán: Charles De Gaulle tábornok keleti nyitási politikája 1944 és 1946 között 281
- Wencz Balázs: A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Német Szocialista Egységpárt kapcsolatai 1988 májusa és 1989 szeptembere között 301

Irodalom

- Erdély – ezer év a források tükrében (Erdély – 1000 év öröksége. Szerk. Kovács Zsuzsanna – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba) *Oborni Teréz* 315

Kapiller Imre emlékkönyv (Kapiller Imre emlékkönyv. Szerk. Horváth Zita – Miklós Dániel – Mikó Zsuzsanna – Németh László Sándor) <i>Erdész Ádám</i>	319
Garbai Sándor emlékiratai (Végső István: Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról. Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből. E-könyv) <i>Peragovics Ferenc</i>	323
„Mind a budapesti, mind a bukaresti kormány reakciós, ezért nem elfogadható, hogy ez az igazságtalanság egy másikkal helyettesítődjön”. Magyar baloldaliak útkeresése a Román Királyságban (Főcze János: A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944) <i>Kovács Szabolcs</i>	327
Államosítás a magyar finomkerámiaiparban (Tanulmányok a magyar kerámiaipar második világháború utáni történetéből. Szerk. Kiss András – Szűts István Gergely) <i>Kocsis Piroska</i>	332
Az emberiség szolgálataiban? A magyar menekültválság és a Nemzetközi Vöröskereszt humanitárius segítsége (Kecskés D. Gusztáv: Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek) <i>Garadnai Zoltán</i>	339
Közép-Európa és Magyarország Párizsból nézve (Garadnai Zoltán: Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt. A magyar–francia kapcsolatok története, 1981–1995) <i>Gazdag Ferenc</i>	342
Díjazottak	347
In memoriam	348

TABLE OF CONTENTS

Prelates from the Archdioceses of Hungary

- Viktória Kovács: “As you have favoured me in my life, so be worthy to support me in my death”. Testament of Luke of Szeged, Bishop of Zagreb, dated 1510 7
- Péter Tusor: “Et a pensare al successore in caso”. György Szelepchény and the intrigue of the estates. (Source value of a nuncio’s report) 39
- Attila Seres: On the fault line of civilisations. Márton Áron and Transylvanian Catholicism in the frontline of Soviet church politics in the Stalinist and Khrushchev era 103
- Ádám Somorjai OSB: Prince Primate Mindszenty in defence of Hungarians in Czechoslovakia, 1945–1948. Based on Vatican documents 125

Emigration, expulsion, resettlement

- Dániel Miklós: Czechoslovak–Hungarian relations in the emigration during the Second World War 161
- András Krisch: The “reward” of loyalty. The expulsion of the Germans from Sopron, 1946 179
- Noémi Bariczné Fenyő: “The sufferings of the szeklers of Bukovina” by Menyhért Sántha 193

Archival studies

- Laura Csonka – Vera Dancz: Our common paths. Archival-educational cooperation between the National Archives of Hungary and the Hungarian Jewish Museum and Archives 215
- Adrienn Nagy – László Sándor Németh – Adrienn Závoczki: Authority of the National Archives of Hungary. Experiences, possible directions 227
- Noémi Kazareczki: Experience of sampling practices in recent years in the area of competent authority inspections 235
- Eszter Vass: Citizenship and name change documents in the National Archives of Hungary 245

Workshop

- Attila Marosvári: Final annexation or revenue increase? General Nicolae Mihăescu and the “Higher Administrative Council” in Debrecen 263
- Zoltán Garadnai: The policy of General Charles de Gaulle of opening to the East between 1944 and 1946 281
- Balázs Wencz: The relations of the Hungarian Socialist Workers' Party and the German Socialist Unity Party between May 1988 and September 1989 301

Book reviews

- Transylvania – Thousand years in the light of sources (Erdély – 1000 év öröksége. Szerk. Kovács Zsuzsanna – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba) *Teréz Oborni* 315
- Imre Kapiller Memorial book (Kapiller Imre emlékkönyv. Szerk. Horváth Zita – Miklós Dániel – Mikó Zsuzsanna – Németh László Sándor) *Ádám Erdész* 319
- Memoirs of Sándor Garbai (Végső István: Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról. Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből. E-könyv) *Ferenc Peragovics* 323
- “Both the governments in Budapest and Bucharest are reactionary and it is not acceptable to replace this injustice to another”. How sought the Hungarian leftists to find their way in the Kingdom of Romania (Főcze János: A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944) *Szabolcs Kovács* 327
- Nationalisation in the Hungarian fine ceramics industry (Tanulmányok a magyar kerámiaipar második világháború utáni történetéből. Szerk. Kiss András – Szűts István Gergely) *Kocsis Piroska* 332
- In the service of humanity? The Hungarian refugee crisis and the humanitarian aid of the International Red Cross (Kecskés D. Gusztáv: Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek) *Zoltán Garadnai* 339
- Central Europe and Hungary from the view of Paris (Garadnai Zoltán: Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt. A magyar–francia kapcsolatok története, 1981–1995) *Ferenc Gazdag* 342
- Awards 347
- Necrology 348

VÉGLEGES BEOLVASZTÁS VAGY BEVÉTELNÖVELÉS? Nicolae Mihăescu tábornok és a debreceni „közigazgatási felső tanács”

A magyarországi román megszállás története teljeskörűen máig nem feldolgozott. Számos tanulmány született, melyek főként a lokális adatok áttekintésével nyújtanak részinformációkat, de ezekből még mindig nem állt össze egy pontos és árnyalt kép, amely például érdemi vizsgálat tárgyává tette volna a térben és időben jól elhatárolható három megszállási övezet¹ irányítása közötti különbségeket és az ottani román hatalmi struktúrák működésének jellegzetességeit. Magunk a Debrecenből irányított katonai megszállási zóna egy olyan, mindeddig félreértelmezett kérdéskörét szeretnénk – a hozzáférhető magyarországi források alapján – alaposabban megvilágítani, amely árnyalhatja a zóna ekkori működésével kapcsolatos ismereteinket, s amely talán a címben feltett kérdés tisztázásához is hozzá tud járulni.

Mihăescu tábornok terve

1919. október 16-án Nicolae Mihăescu² tábornok, a tiszántúli katonai megszállási zóna kormányzója egy határozatot (*decizie*) tett közzé, amelyben hat vármegye (Szabolcs, Hajdú, Szolnok, Békés, Csongrád és Csanád) katonai megszállási zónába tartozó részeiből egy, a Tisza és a nagyjából az 1916. augusztusi bukaresti titkos szerződésben rögzített határvonalhoz adaptált „romániai demarkációs vonal között” kialakított, önálló vámhatárral elválasztott övezetet kívánt létrehozni. Az övezet élére Debrecen székhellyel és a saját maga elnökségével egy külön román–magyar vegyes összetételű ún. közigazgatási felső tanácsot (*Consiliul superior administrativ*) állított volna, melyben vezető szerepet magyar oldalról Rásó István³

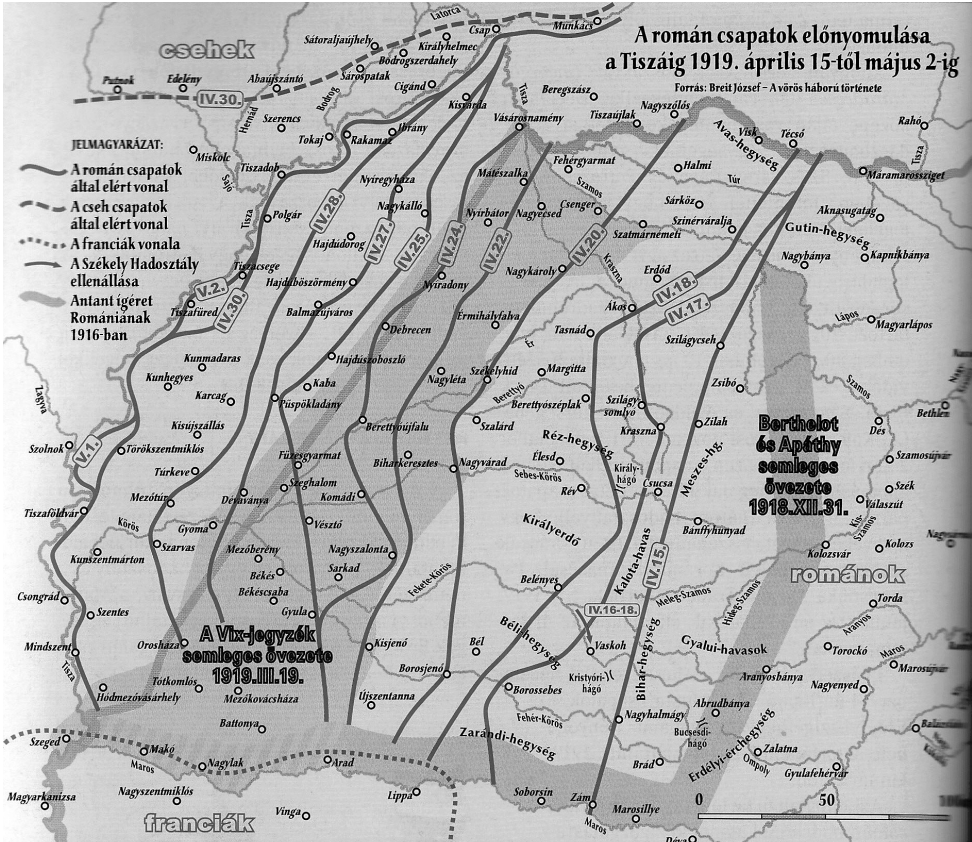
¹ Azaz a többé-kevésbé az 1916. augusztus 17-én megkötött bukaresti titkos szerződésben szereplő virtuális „országhatártól” keletre lévő területek Nagyszebenből irányított polgári közigazgatása, a Tisza és az iménti „országhatár” közötti megszállási zóna Debrecenből irányított katonai közigazgatása, valamint a Tiszától nyugatra fönntartott területek felett diszponáló budapesti katonai parancsnokság berendezkedése. A bukaresti szerződést közli: *Magyar történelmi szöveggyűjtemény 1919–1999. I.* Szerk. Romsics Ignác. Budapest, 2000, 36–37.

² Nicolae Mihăescu (1866–?): román katonatiszt, 1917-től dandártábornok. 1919. június 21-ig az 1. gyalogos hadosztály, majd július 29-ig az Északi Hadseregcsoporthoz tartozó parancsnok. 1919. július 29. és 1920. február 25. között a magyarországi katonai megszállási zóna kormányzója.

³ Rásó István (1875–?): földbirtokos, 1914-től Hajdú vármegye főjegyzője, 1918. november elejétől a vármegye főispánja. 1919 elején állásáról lemondott, de a román megszállást követően a románok akarataából e tisztséget 1919. május elejétől október végéig ismét betöltötte. Ekkor – minden bizonnyal a Mihăescu-féle terv miatt – újból lemondott, de ennek ellenére egyes adatok szerint a

Hajdú vármegyei főispánnak mint „polgári közigazgatási főnöknek”, míg román oldalról Romulus Moga⁴ tábornoknak mint „katonai közigazgatási főnöknek” szánt. Rajtuk kívül a tanácsba kívánta delegálni a debreceni magyar posta- és távir- daigazgatóság igazgatóját, a helyi vámhivatal vezetőjét, a városi dohánygyár igazgatóját, a „dohánytermelés és raktárak felügyelőjét”, a magyar államvasutak debreceni igazgatóját, továbbá a debreceni pénzügyigazgatóság vezetőjét. Mindannyiukat azzal a megbízatással, hogy a szakterületük kapcsán lássák el a teljes zónára, tehát

A román csapatok előrenyomulása a Tiszáig, 1919. április – május

Forrás: Liktör Katalin: Erdély veszte – Román betörések 1916, 1918. https://egyan-gotadok.blog.hu/2018/12/17/erdely_veszt_e_roman_betoresek_1916 (Utolsó letöltés ideje: 2020. december 8.). A kép eredeti forrása: Koszta István: Útban a Tiszáig. A történelmi Erdély bekebelezése. Nagy Magyarország, 2012. 3. sz. 28.

főispáni teendőket 1920. februárig ellátta. Egy ideig visszavonult a politikától, 1927-től azonban Hajdú vármegye képviselőjeként a felsőház tagja volt.

⁴ Romulus Moga (1863–1922): román tábornok.

a hat megyére kiterjedő vezetői-irányítói feladatokat. Mindezt úgy, hogy a tábornok mindegyikük mellé delegált egy román megbízottat, akik nyilvánvalóan közvetlenül felügyelték őket, tehát az adott területek kettős (szakmai és politikai) irányítás alá kerültek volna. Mindemellett Mihăescu tábornok C. Crasmaru⁵ személyében az egész zónára kiterjedő hatáskörrel egy közigazgatási főfelügyelőt is kijelölt, aki nem volt ugyan a tanács tagja, de azzal szorosan együttműködött, és feladata egy „általános közigazgatási tervet” kidolgozása volt. A határozat ugyanakkor meglehetősen homályosan szólt a tanács feladatáról, amennyiben akként rendelkezett, hogy „ezen tanácsnak a teendői a közigazgatás rendezése és ellenőrzése, a jövedelem meghatározása és költsége a zóna területén”.⁶

Magyar félelmek

A határozat – mint Baltazár Dezső⁷ református püspök *A próbáltatások idejéből* című visszaemlékezése oly pontosan dokumentálja⁸ – óriási felzúdulást keltett. Szinte azonnal megmozdult a teljes debreceni politikai elit, melynek a legkülönbözőbb beállítottságú tagjai október 23-án közös memorandumban tiltakoztak a tervet ellen, melyet úgy fogtak fel, hogy annak bevezetésével ki akarják szakítani a katonai megszállás alá eső zóna területét az ország testéből. Miként éppen Baltazár püspök fogalmazta meg a Mihăescu tábornokkal e tárgyban folytatott egyeztetésen: „*Excellenciádnak 1919. október 16-án kelt s a lapokban közzétett határozata olyan közigazgatási és vámügyi berendezkedést állapít meg, amely az ott körülírt területnek a magyar állam egységes testéből való kiszakítása közjogi ismérveit foglalja magában s a hódító hatalom érvényesítésének szándékára enged következtetni.*”⁹

Ez az interpretáció utóbb – amelyhez Baltazár püspök fent említett memoárja is erőteljesen hozzájárult – beleégett a köztudatba. Olyannyira, hogy egy 1936–1937-ben folyó rágalmozási perben már bírósági ítélet is kimondta: „A románoknak

---

⁵ Személyét minden kétséget kizáróan nem tudtuk beazonosítani, s meglehet, az *Egyetértés* című lapban közzétett név írásmódja sem pontos. Talán azonos azzal a C. (Constantin?) Crăsnaruval, a craiovai fellebbviteli bíróság egykori tanácsosával, akit 1914 tavaszán Dolj, Mehedinți és Olt megye bíróságainak felügyelőjévé neveztek ki, később pedig ügyvédként dolgozott Craiován.

⁶ A határozatot teljes terjedelmében közli: Közigazgatási felső tanács a megszállott területen. *Egyetértés*, 1919. október 19. 1.

⁷ Dr. Baltazár Dezső (1871–1936): református lelkész, jogász, 1911-től haláláig a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, 1914-től a főrendiház (1927-től a felsőház) tagja.

⁸ Baltazár Dezső: *A próbáltatások idejéből*. Debrecen, 1920, 186–199. Baltazár püspök kötetéhez Perczel Olivér jóvoltából jutottam hozzá. Ezúton is köszönöm segítségét!

⁹ Uo. 190–191. Hasonlóképpen fogalmazott a debreceniek 1919. október 23-i keltezésű memoranduma is: „*a határozat egy vegyes kormányzó tanácsot kíván kreálni, belenyúl a fegyverszünet értelmében is sértetlen közigazgatásunk függetlenségébe, hatalmi szóval kiszakítana a ma még jogilag egységes és a békekötés ratifikálásáig egységesnek is tartandó Magyarország testének közepéből egy zónát, elzárva azt körös-körül vámsorompókkal. E kormányzótanácsnak assistálni, ezen zónában tisztséget viselni tiltja a hivatali eskü szentsége és a magyar állam iránti köteles hűség kötelme.*” Uo. 189.

a vegyes kormányzótanáccsal az volt a céljuk elsősorban, hogy egy adott politikai és közjogi helyzetet teremtsenek, hogy a külföld előtt dokumentálhassák azt, hogy ez a terület már elszakadt a magyar hazától.”¹⁰ Ezt a narratívát a mai történetírás is tényként fogadja el, tehát azt, hogy a Mihăescu-féle tervezet által „a román vezetés a régió végleges beolvasztására törekedett.”¹¹

Pedig valójában itt és ekkor nem erről volt szó. Ha figyelmesen megvizsgáljuk a határozatot, akkor a szövegezés minden felszínessége ellenére kiderül, hogy egyáltalán nem a terület közjogi státusának megváltoztatási szándékáról van benne szó, hanem egy olyan technika alkalmazásáról, amely a zónában keletkező bevételek maximalizálását célozta. A határozat indoklása is úgy szólt, hogy azért hozzák létre ezt a koncentrációt és a hatékonyságnövelést szolgáló szervezeti felépítést, mert „a román hadsereg által elfoglalt ezen területen a közjövédelmek nagyon lecsökkentek és nem képesek fedezni a hivatalnokok fizetéseit”,¹² továbbá „úgy a polgári, mint a katonai közigazgatás személyzetének és tárgyi költségének eleget lehessen tenni.”

Ha megnézzük, milyen szervezeteket kívántak integrálni a felállítandó közigazgatási felső tanács alá (posta, vasút, dohánygyártás és -elosztás, vám), akkor jól látható, hogy főként közszolgálati területekről van szó, melyek jelentős forgalmi, for-

¹⁰ 1935 augusztusában az akkor kényszernyugdíjba küldött Görgey Márton, Hajdú vármegyei főorvos azzal vádolta meg az őt elküldő Rásó István alispánt a Bajcsy-Zsilinszky Endre által szerkesztett Szabadság című politikai hetilapban, hogy őt „a magyarság legnehezebb, legcsúnyább és legtragikusabb idejében” nevezte ki „az ellenséges oláh megszálló csapatok parancsnoka az oláh felsőtanácsba, hogy együttműködjék az ellenséges oláh hadsereg vezérkari főnökével.” Görgey Márton vármegyei főorvost kényszernyugdíjba küldték. Szabadság, 1935. augusztus 25. 7. Rásó e kijelentésért elégtételt kért és perre vitte az ügyet, melyben Görgeyvel szemben elmarasztaló ítélet született. Rásó ugyanis tanúkkal és dokumentumokkal cáfolni tudta, hogy együttműködött volna a románokkal. A rágalmat közlő hetilapot a bíróság a teljes terjedelmű ítélet közzétételére kötelezte. Lásd A Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék B. XXXV. 13277. 1935/9. sz. ítélete. Szabadság, 1937. április 18. 6.

¹¹ Veress Géza: Debrecen román megszállása 1919. április 23-tól 1920. március 11-ig. In: Magyar Történeti Tanulmányok. Szerk. Fehér András. Debrecen, 1982, 35.; Uő: A román megszállás és az ellenforradalmi korszak első évtizede (1919–1931). In: Debrecen története 1919–1944. Szerk. Tokody Gyula. Debrecen, 1986, 180.; Filep Tamás Gusztáv: Baltazár Dezső a hármason. Kommentár, 2008. 4. sz. 85.; Kerepeszki Róbert: Rettenetes rablás. Román megszállás a Tiszántúlon. Rubicon, 2011. 5. sz. 38.; Uő: Terror és megszállás. Debrecen megpróbáltatásai 1919/20-ban. In: Csoportosulás, lázadás és a társadalom terrorizálása. Rendészettörténeti Tanulmányok 2. Szerk. Jámbor Orsolya Ilona – Tarján G. Gábor. Budapest, 2019, 68.; Bödök Gergely: Tizenegy hónap. Debrecen román megszállása 1919–20-ban. Kommentár, 2016. 1. sz. 80.; Baráth Béla Levente: „Földbegyökerezés és égbe fogózás...” A Tiszántúli Református Egyházkerület története Baltazár Dezső püspöki tevékenységének tükrében (1911–1920). Sárospatak, 2014, 186.

¹² Ez a felvetés bizonyosan valóságos volt. Az Egyetértés című debreceni napilap 1919. október 15-én, tehát egy nappal a Mihăescu-féle rendelet kiadását megelőzően arról cikkezett, hogy a debreceni állampénztárban mindössze 870 korona van, az állami tisztviselők már az októberi fizetésüket is részletekben kapták meg, és a novemberi fizetésre egyáltalán nincs már fedezet. Nagy József pénzügyigazgató kijelentette: „csödbe jutottunk. Olyan csödbe, amelyben abszolút semmi aktív vagyon nincs.” Az állami tisztviselők nem kapnak fizetést november 1-én. Egyetértés, 1919. október 15. 1.

galmiadó- és illetékbevételeket generáltak, így ezek koncentrációjával kétségtelenül tekintélyes bevételnövelést lehetett volna elérni. A tervezet közigazgatási vonulata ehhez képest másodlagos volt. Gyanakodhatnánk arra, hogy többről lehetett szó, mivel a dokumentumban nevesített „közigazgatási főtanácsos” feladatult kapta „egy általános közigazgatási tervezet” kidolgozását, azonban a teljes szöveg kohéziójából mégis arra a következtetésre juthatunk, hogy nem valamiféle nagyromán közigazgatási integrációt szándékoztak előkészíteni. A cél inkább egy olyasféle racionalizálás volt, amely – vélhetőleg elbocsátások útján – csökkenthette volna a közigazgatási költségeket, enyhítve a hiányt, ugyanakkor növelve a románok kezében maradó források nagyságát.

Kétség sem férhet hozzá, hogy ennek a tervezetnek a „legdurvább” pontja a katonai megszállási zóna önálló vámjogi lehatárolása volt. A határozat szerint ugyanis a megszállási zónában egységes vámigazgatóságot kívántak létrehozni, melynek igazgatója (Rauch Béla, a debreceni vámhivatal vezetője) feladatkörébe utalták azoknak a vámhivataloknak a megszervezését, amelyeket végig a demarkációs vonalon kívántak felállítani.¹³ Ha a tervezet ezen passzusát megvalósítják, akkor a megszállási zónára kiterjedően egyfajta államot hoztak volna létre az államban, ahol a megszállási zóna határának a demarkációs vonal felőli mindenkori átlépését követően az áruk, valamint a megengedettnél nagyobb mennyiségű pénz be- és kivitele után vámot és illetéket kellett volna fizetni. Túl azon, hogy az új vámhatárokon belül teljesen új díjak és illetékek bevezetésére is lehetőség nyílt volna. Vitán felül áll ennek a javaslatnak az abszurditása és tarthatatlansága, és ha valahol ez a tervezet támadható volt, akkor tagadhatatlanul ez a pont lehetett az.

A tervezetet mégsem ezért – vagy nem elsősorban ezért – bírálták, hanem azért, mert félték a terület közjogi státuszának megváltoztatásától. Ez abból a vélelemből táplálkozott, hogy a románok ezzel a technikával akarják alátámasztani, illetve legitimálni a Tiszáig terjedő területre való jogosultságukat. Baltazár püspök az 1920-ban kiadott emlékiratában – nyilván az egykori vélekedésnek hangot adva – úgy érvelt, hogy „*a hágai konventio értelmében a megszálló hatalomnak joga van az ott felsorolt ügyekben rendelkezni a megszállott terület közigazgatási szerveivel, de vegyes közigazgatási szerveket alkotni nincs joga. Nyilvánvaló volt tehát a szándék, hogy az oláhok [ezzel] a tiszántúli résznek Oláhországhoz csatolására akarják az első lépéseit megtenni, amit ha megtehetnek zavartalanul, az entente előtt diadallal újságolhatják el a tiszántúli magyarság készségét a beolvasztásra.*”¹⁴

Ugyanezt fogalmazta meg Mikecz István¹⁵ Szabolcs vármegyei alispán is, amikor hangot adott abbéli félelmének, hogy „*ha ehhez a berendezkedéshez a magyar*

¹³ Közigazgatási felső tanács a megszállott területen. *Egyetértés*, 1919. október 19. 1.

¹⁴ Baltazár: i. m. 186–187.

¹⁵ Gávai Mikecz István (1871–1942): Szabolcs vármegyei földbirtokos. 1914-től helyettes vármegyei főjegyző, 1918 decemberétől helyettes alispán, majd 1919 elejétől alispán. 1931-től a gávai kerület országgyűlési képviselője.

közigazgatás nemcsak hozzájárul, hanem abban ténylegesen rész is vesz, s ha ez az új közigazgatási rend az eddigi súlyos viszonyokkal szemben forsírozott [!] s törvényellenes eszközökkel bizonyos látszólagos, felszínes és időleges sikereket is tud majd felmutatni, jogosan tarthatunk attól, hogy Románia a béketárgyalásokon hivatkozni fog arra, hogy a kérdéses hat vármegyét az itteni nép óhajából s megelégedésére s a magyar vezető tisztviselőkkel megegyezve sikeresen közigazgatja s így a terület végleges hozzátartolása sem közigazgatási érdeke, sem nemzeti érzékenységbe ütközni nem fog.¹⁶

Baltazárékat és Mikeczéket tehát alapvetően a vegyes összetételű bizottság létrehozása aggasztotta, ebben látva az „oláh beolvasztási kísérlet” első lépését. Pedig a hágai jogforrásban, amelyre utaltak, az 1907. október 28-án megkötött IV. egyezményben¹⁷ szó sincs a „vegyes közigazgatási szervek” létrehozásának tilalmáról. Legfeljebb – a 43. cikkben – az országban érvényes törvények tiszteletben tartásáról, de arról is csak annyiban, amennyiben az a közrend és a közélet helyreállításának és biztosításának szempontjából elvárható és megkövetelhető, már ha az „elháríthatatlan akadályba nem ütközik”, azaz még ebben is volt „kiskapu”.¹⁸

Akkor, amikor a románok a vámhatárok átszabását tervezték, ugyancsak nem ütköztek volna a Baltazárék által hangoztatott nemzetközi jogba. Az 1907-es IV. hágai egyezmény ugyanis a 48. cikkben kitért az adók, vámok és illetékek beszedésére is. A szöveg szerint a megszálló hatalomnak *lehetőség szerint* figyelemmel kell lennie a „fennálló szabályokra”, ami tehát gyakorlatilag korlátlan szabadságot adott a megszállóknak, s kötelmet legfeljebb annyiban fogalmazott meg számukra, hogy „a megszállott terület közigazgatásának költségeit abban a mértékben fedezze, amelyben erre a törvényes kormány kötelezve volt.”¹⁹ Ha tehát a románok több tekintetben is durván megsértették a IV. hágai nemzetközi egyezmény előírásait (45. cikk: a hűségkü tilalma; 46. cikk: az egyéni élet biztonsága és a magántulajdon védelme; 47. cikk: a fosztogatás tilalma; 50. cikk: a lakosság egyetemleges felelősségének és pénzbüntetésének tilalma az egyének által elkövetett tettekért),²⁰ ezekben a döntésekben bizonyosan nem.

¹⁶ Szabolcsvármegye közönségéhez 7000-1920. K. számú tiszteletteljes jelentése Szabolcsvármegye alispánjának Szabolcsvármegye 1919. év szept. havától 1920. év május 1-ig terjedő közigazgatásának állapotáról. Nyíregyháza, 1920, 96–97.

¹⁷ IV. egyezmény a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. Az egyezmény melléklete. Szabályzat a szárazföldi háború törvényeiről és szokásairól. III. rész. A katonai hatalomról az ellenséges állam területén. In: *Az 1913. évi törvények gyűjteménye*. Budapest, 1914, 789–797.

¹⁸ Uo. 791.

¹⁹ Uo. 793.

²⁰ Uo. 791–793.

Mit akart valójában Mihăescu tábornok?

Álláspontunk szerint a Baltazár püspök által is hangoztatott vélekedéssel szemben Mihăescu tábornokot sokkal profánabb célok vezérelték, mintsem, hogy ezzel a „trükkkel” avatkozzon be az általa irányított országrész közjogi berendezkedésének megváltoztatásába, amely kérdéskör egyébként sem tartozott a hatáskörébe, s nagy valószínűséggel erre nem is kapott volna felhatalmazást. A békekonferencián még bizonyos kisebb területi korrekciók elérése érdekében utóvédharcokat folytató román diplomácia ugyanis a Külügyminiszterek Tanácsa 1919. június 11-i ülésén elhangzott, majd a Négyek Tanácsa által június 12-én véglegesített határkijelölés nyomán²¹ tökéletesen tisztában volt azzal, hogy ezek a katonai megszállási zónába tartozó vármegyék és törvényhatósági jogú városok (Debrecen, Hódmezővásárhely) soha nem fognak Romániához kerülni. Abban az esetben sem, ha valamiféle jogérvényesítő módszertant, például az inkriminált belső vámhatár kijelölését alkalmaznák, illetve hajtanák végre.

A románok szándéka ettől kezdve nyilvánvalóan már csak e zóna kifosztásának maximalizálására összpontosulhatott. Mivel a békekonferencián többszörösen „kiverte a biztosítékot” a megszálló csapatok addig érvényesített gátlástalan és kontrollálhatatlan rekvirálási gyakorlata²² – ami valóban szembement a IV. hágai egyezmény mellékletét képező szabályzat 52. cikkében foglaltakkal,²³ valamint az 1918. november 13-a óta érvényben lévő belgrádi katonai konvenció XII. pontjának előírásaival²⁴ – a nagyhatalmak annak radikális szűkítését és átalakítását

---

²¹ Lásd *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1918–1919*. Szerk. Ádám Magda – Ormos Mária. Budapest, 1999, 299–300. A Külügyminiszterek Tanácsa ülésének jegyzőkönyve, 1919. június 11. és 303. Clemenceau francia miniszterelnök távirata a magyar, cseh–szlovák és román kormánynak, 1919. június 13.

²² „Románia eljárása megsérti a »szolidaritás elvét« abban az értelemben, hogy saját kizárólagos céljaira elbitorolja azokat az ellenséges javakat, amelyeknek voltaképpen minden szövetséges állam közös vagyonát kellene gyarapítani.” – írta például Frank Lyon Polk, a békekonferencia amerikai főmegbízottja egy 1919. augusztus 20-i keltezésű, Georges Clemenceau francia miniszterelnökhöz, a békekonferencia elnökéhez küldött levelében. *Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920*. Szerk. Ádám Magda – Ormos Mária. Budapest, 2004, 65. Frank L. Polk amerikai megbízott levele Clemenceau miniszterelnökhöz, a békekonferencia elnökéhez, 1919. augusztus 20.

²³ Az 1913. évi törvények gyűjteménye... 793–795. „A községektől és a lakosoktól természetbeli szolgáltatások és szolgálatok csakis a megszálló hadsereg szükségleteire követelhetők. Ezeknek az ország vagyoni képességével arányban állóknak és oly természetűeknek kell lenniök, hogy a lakosságra nézve ne jelentsék a hazájuk ellen irányuló hadműveletekben való részvétel kötelezettségét. E szolgáltatások és e szolgálatok csakis a megszállott hely parancsnokától nyert felhatalmazás alapján követelhetők. A természetben igénybe vett szolgáltatásokért, amennyire csak lehetséges, készpénzzel kell fizetni, ellenkező esetben pedig azokról elismervényt kell adni, s a tartozásban lévő összeg kifizetését a lehető legrövidebb időn belül kell teljesíteni.”

²⁴ *Magyar történeti szöveggyűjtemény 1919–1999...* 68.

követelték meg tőlük.²⁵ Az így keletkező „bevételkiesés” miatt ezért új technikák bevezetése vált szükségessé számukra, és álláspontunk szerint ennek lehetett egyik „kreatív” formája a Mihăescu tábornok által vázolt koncepció. Ezt egyébként a fentebb már érintett Rásó-féle rágalmazási per bírósági ítélete is megfogalmazta: „A románok másik célja pedig az volt, hogy a megszálló hadsereg ellátásáról és a közigazgatás költségeiről pénzügyileg is gondoskodni akartak, miután úgy látszott, hogy rekvirálás útján nem tudják a megfelelő összegeket előteremteni.”²⁶

Sőt még ennél is többről volt szó. Ezt utóbb Mikecz István Szabolcs vármegyei alispán is felismerte. Az 1920. áprilisi törvényhatósági bizottsági beszámolójában – szemben az 1919. októberi, belügyminiszterhez írt levelében megfogalmazottakkal – már a következőket rögzítette: „Az egész tervezet furfangos constructioját alább ismertetem; bevallott célja ennek az intézkedésnek a magyar kormánytól állítólagos katonai okokból elszakított eme terület adminisztratív, állítólag részben már a románok által előlegezett költségeinek biztosítása lett volna; de azt hiszem, közelebb járok a valósághoz, amikor a rejtett célt a román katonai önkénynek ily módon teljesen kiszolgáltatott, gazdaságilag még a román rablások után is figyelemre méltó területek akadálytól mentes üzleti kizsákmányolásában keresem.”²⁷

A vámhatár kijelölése és a tervezetben foglalt egyéb intézkedések tehát a látszat ellenére nem a katonai megszállás alá eső zóna elszakítását célozták és készítették elő. Hanem egy olyan megoldást körvonalaztak, mellyel a területről behajtható bevételeket maximalizálni, egyúttal a rekvirálások beszűkülése miatti bevételkiesést pótolni lehetett. Ezt egyébként maga Baltazár Dezső püspök is megerősítette közvetett módon, amikor Mihăescu tábornokról azt a nem túl hízelgő véleményt formálta, hogy benne „nem lehetett egy vonást sem, sem az egyéniségében, se cselekedeteiben, se foglalkozásában felfedezni a katonaságból. Egy állami megbízott volt, azzal a küldetéssel, hogy a számára kijelölt magyar területet kiélje és kiélesse [!] Románia által.”²⁸

Márpedig ha az lett volna a cél, hogy a katonai megszállás alá eső területet Romániához csatolják, aligha lehetett volna a zóna katonai vezetőjének az a különleges missziója, hogy mindent elkövessen a terület gyors és mennél alaposabb „kiélésének” végrehajtásáért. Minden bizonnyal nagyobb távlatban gondolkodott volna, mint tették ezt a polgári közigazgatás alá vont és közvetlenül a nagyszebeni kormányzótanács felügyelete alá rendelt magyarországi megszállt területeken, ahol

²⁵ Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919–1920... 84–86. A Békekonferencia a román kormánynak, 1919. szeptember 5.

²⁶ A Budapesti Kir. Büntetőtörvényszék B. XXXV. 13277. 1935/9. sz. ítélete. Szabadság, 1937. április 18. 6.

²⁷ Szabolcsvármegye közönségéhez 7000-1920. K. számú tiszteletteljes jelentése... 50.

²⁸ Baltazár: i. m. 188.

összességében – a kivonulás heteitől eltekintve – valóban kisebb károk keletkeztek, mint a katonai megszállási zónához tartozó országrészben.²⁹

Ráadásul ha figyelmesen olvassuk a határozat szövegét, akkor egyértelművé válik, hogy az új vámhivatalok felállítási pontjait kifejezetten a demarkációs vonalra tervezték, arra a demarkációs vonalra, amely a katonai megszállás alá eső zónát a román polgári közigazgatás alá helyezett területektől (azaz tulajdonképpen Romániától!) elválasztotta. Ez pedig éppenséggel nem a beolvasztást, hanem ellenkezőleg, az elkülönítést alátámasztó tény volt, amit sem akkor, sem azóta nem vett figyelembe senki. Ha ez a rendelkezés valamit is kiszakított volna az ország testéből, akkor az nem ez a katonai megszállás alá eső zóna, hanem a fenti demarkációs vonaltól keletre eső azon járások és települések területe, melyeket később a trianoni béke sem csatolt el Magyarországtól, de ekkor még a románok magukénak tudták, illetve maguknak szerettek volna megtartani. Hiszen az ekkor kialakított vámhatár pontosan e területeket³⁰ választotta volna el az anyaországtól egy most már a demarkációs vonalnál is súlyosabb adminisztratív elkülönítéssel.³¹

Ezt egyébként bizonyítani is tudjuk, miként azt is, hogy a Mihăescu-féle tervet valószínűleg egy tudatosan átgondolt és összehangolt román stratégia része volt, mely azonban nem a Tisza és a keleti demarkációs vonal közötti megszállt terület kiszakítását célozta, hanem kifejezetten az e vonaltól keletre eső területek még teljesebb körű leválasztását. Október 16-án, tehát éppen a Mihăescu-féle tervet kiadásának napján tájékoztatta Ioan Olteanu³² őrnagy, katonai prefektus a Csanád vármegyei alispánt a román vámigazgatóság 1779. számú rendeletéről, mely szerint a megyét illetően „a határvonal a Maros és Tisza folyók között Algyő

---

²⁹ Erről bővebben lásd Marosvári Attila: *Román berendezkedés Csanád megyében és a Tiszántúl megszállási zónái (1919–1920)*. Kézirat. Makó, 2022, 169–262.

³⁰ Csanád vármegyében például a Battonyai, a Mezőkovácsházi és a Nagylaki, Békés vármegyében a Békési, a Békéscsabai, a Szeghalmi és a Gyulai, Szabolcsban pedig három járást: a Ligeteljai (Nyíraczádi) járást teljes egészében, a Nyírbátori járást Pócspetri kivételével, valamint a Nyírbaktói (Nyírbaktai) járásból négy települést választottak volna le a megszállók.

³¹ Erről bővebben lásd Marosvári: i. m. 38–136. Lásd még: A vármegye alispánjának jelentése a forradalmi, proletárdiktatúra és a román megszállás ideje alatt előfordult eseményekről [!]. *Békésvármegye Hivatalos Lapja*, 1920. április 20. 6.; *Szabolcsvármegye közönségéhez 7000-1920. K. számú tiszteletteljes jelentése...* 112–124.; Perczel Olivér: Békés megye a román megszállás idején, 1919–1920. In: *Történeti Muzéológiai Szemle 19*. Szerk. Ihász István – Pintér János. Budapest, 2021, 43.; Fábian Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében és Szatmár-, Bereg-, Ugocsa- és Ung csonka vármegyékben az 1919–1923. években. In: *Helytörténeti Tanulmányok IX*. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993, 202–203.; HM HIM HL, I. 53. (17. doboz) [HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár, Kikülönített gyűjtemények 1867–1945, Miniszteri Fegyverszüneti bizottság iratai, 1918–1920], 75. számú irat. Mikecz István alispán memoranduma, 1919. november 27. Ezúton is köszönöm Perczel Olivérnek, hogy az irat másolatát a rendelkezésemre bocsátotta.

³² Ioan Olteanu (?–?): román őrnagy, 1920. január elejétől alezredes, 1919. július 19. és 1920. február vége között a Csanád vármegye román katonai megszállási zónájához tartozó rész (Makó és a Központi járás területe) katonai prefektusa.

községig és innen a demarkacionális vonalon északkeleti irányban Hódmezővásárhely város közelében van”, s ezen a határvonalon az átjárás tilos, kivéve azokat a pontokat, ahol vámhivatal működik.³³

Ilyen vámhivatali pontokat Csanád vármegyét érintően a Maros-hídnál és a Makó-hódmezővásárhelyi országútnál terveztek kialakítani, ahol az átlépőket szoros ellenőrzésnek vetették alá, csomagjaikat (áruikat) be kellett mutatniuk, és a náluk lévő értékekkel (pénzzel) el kellett számolniuk. A rendelet tiltotta „idegen papírpénzek”, köztük a magyar korona behozatalát, a kivitelkor pedig 2000 lejben, vagy meghatározott összegű valutában (frank, líra, drachma, dollár, font sterling) határozták meg a kivihető pénz mennyiségét.³⁴ Nyilván hasonló rendelkezések voltak érvényben a zónahatáron kialakított többi átkelési pontnál is, melyeket – a *Friss Újság* 1919. november 16-i számában közölt információk szerint – Békés vármegyét illetően Gádoroson (Szentés és Orosháza között), Kisszénáson (Szarvas és Orosháza között), Mezőberényben (Gyoma és Békéscsaba között), valamint Kőtegyánban (Sarkad és Nagyvárad között) állítottak fel.³⁵ Ez a rendelet tehát kifejezetten a Mihăescu-féle tervezettel érintett terület keleti határától a Románia felé eső és polgári közigazgatás alá vont területeken életbe léptetett új vámszabályokat mutatja be.

Ugyanakkor a Csanád vármegyei román prefektus 1919. október 16-i leirata mást is elárul. Ellentmond ugyanis annak a ténynek, hogy a megyeszékhely Makó, valamint a Központi járás területe, melyet éppen e vámhatárral kívántak elválasztani a fentebb jelzett demarkációs vonaltól észak-északnyugatra eső katonai megszállási zónától, közigazgatásilag – legalábbis 1919. július 19-e, Ioan Olteanu őrnagy katonai prefektusi kinevezése óta – éppenséggel ehhez a katonai megszállási zónához tartozott.³⁶ A románok következetlenségét jól mutatja, hogy a vámvíztek tekintetében ekkor továbbra is többé-kevésbé a bukaresti titkos szerződésben megjelölt határvonalat tekintették demarkációs vonalnak. Ennek alapján Csanád vármegye teljes területe valóban Romániához került volna. Közigazgatásilag viszont ez az elkülönítés ebben az időszakban már csak a vármegye három keleti járását érinthette, hiszen 1919 júliusában Makót és a Központi járást kivonták a Nagyszebenből irányított polgári közigazgatás hatásköre alól és a debreceni irányítású katonai megszállási zóna alá rendelték.³⁷ Ennek a zónának a nyugati határát a

³³ HU-MNL-CSML-ML-IV.455.b. [Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltár, Csanád-Arad-Torontál k. e. e. vármegye alispánjának iratai 1924–1950, közigazgatási iratok], 277/1942. Olteanu prefektus átírata a Csanád megyei alispánhoz, 1919. október 16.

³⁴ Uo.

³⁵ A románok nem kapják meg a Maros két partját. *Friss Újság*, 1919. november 16. 4.; Románia nem kapja meg a makó-orosháza-békéscsabai területet. *Magyarország*, 1919. november 16. 5.

³⁶ HU-MNL-CSML-ML-IV.408.b. [Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltár, Csanád vármegye alispánjának iratai 1872–1923 (1924), közigazgatási iratok], 14709/1921. Az idegen megszállás alatt állott területek bejelentéséről szóló jelentés a belügyminiszterhez, 1921. október 21.

Tisza vonala adta, míg keleti határa – miként azt a zóna főparancsnoka, Nicolae Mihăescu kormányzó-tábornok és Aurel Alimănescu ezredes vezérkari főnök egy 1919. szeptember 1-jei körrendelete meghatározta – „A Tiszától kiindulva Vásárosnaményig, azután Szatmár és Biharmegyének nyugati határáig, a kovácsházai és nagylaki járások nyugati határáig, egészen a Bégáig [!]” terjedt ki.³⁸ A katonai zóna lehatárolását jelentő demarkációs vonal ekkor tehát valójában nem a vámrendeletben közölt nyomvonalon, hanem Csanád vármegyét illetően a Pitvaros–Magyarcsanád vonalon húzódott. A Békés vármegyei Orosházát szintén a katonai megszállási zónába sorolták,³⁹ holott a bukaresti titkos szerződés eredendően azt is Romániának ítélte volna, s pontosan ennek megfelelően kezelték a fenti vámhatár bevezetésekor.⁴⁰

Ugyanazt másként: határozat helyett rendelet

A tábornok tervezetének híre mindazonáltal a debreceniek és Mikecz István szabolcsi alispán útján hamar eljutott Budapestre,⁴¹ és a magyar kormány haladéktalanul gondoskodott arról, hogy az ezzel kapcsolatos „panasz” – bár meglehetősen torzult formában – a magyarországi szövetséges katonai misszióhoz is eljusson.⁴² Harry Hill Bandholtz⁴³ tábornok 1919. november 3-i naplóbejegyzéséből legalábbis

---

³⁷ Uo. Csanád vármegye román megszállás alatti helyzetéről, a megszállási zónahatárok problematikájáról és a románok következetlenségéről lásd részletesen: Marosvári: i. m. 38–136.

³⁸ Körrendelet a katonailag megszállott területen az utazás szabályozására. *Egyetértés*, 1919. szeptember 5. 2. Valójában nem a Bega folyóig, hanem a Magyarcsanád közelében lévő, attól keletre eső és a Marosig lenyúló Bekáig, másként Beka-pusztáig terjedt, ami Nagylaktól öt kilométerre nyugatra van.

³⁹ *A vármegye alispánjának jelentése a forradalmi, proletárdiktatúra és a román megszállás ideje alatt...* 6.; Fancsovits György: Az első világháború háborúellenes mozgalmi. Az 1918-as őszirózsás forradalom és a tanácsköztársaság Orosházán és környékén. In: *A Szántó Kovács János Múzeum Évkönyve*. Szerk. Nagy Gyula. Orosháza, 1959, 149.; Perczel: i. m. 43.

⁴⁰ Az Orosházát nyugatról elkerülő vámhatárt jól mutatja egy korabeli dokumentum, a Farkas Gyula rendőrbiztos által a románok kivonulásakor készített, s jelenleg az orosházi múzeumban őrzött vázlatos térkép. Lásd Nagy Gyula Területi Múzeum Orosháza, Történeti Gyűjtemény, 2018. 70. 1. „*Oláh vámhatár 1920. márc. 28-ig*”. Lásd még *Háborúból megszállásba. Fekete Sándor önéletírásának hetedik kötete (1918–1920)*. A kézírásos szöveget átírta, gondozta és sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Katona-Kiss Attila. Orosháza, 2019, 192.

⁴¹ Veress: *Debrecen román megszállása...* 29–30. Mikecz alispán 1919. október 22-én küldött tiltakozó levelet a belügyminiszterhez. Lásd *Szabolcsvármegye közönségéhez 7000-1920. K. számú tiszteletteljes jelentése...* 94–97.

⁴² Gróf Somssich József külügyminiszter 1919. október 29-én az ország szuverenitásának megcsorbítása miatt jegyzékben tiltakozott Sir George Clerk-nél, a Legfelsőbb Tanács akkor Budapesten tartózkodó különmegbízottjánál. A jegyzék közli *Papers and documents relating to the foreign relations of Hungary*. Volume I. 1919–1920. Eds. Prof. Francis Deák – Dezső Ujváry. Budapest, 1939, 51–54.

⁴³ Harry Hill Bandholtz (1864–1925): amerikai vezérőrnagy, 1919. augusztus 5. és december 13. között a párizsi békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa által Budapestre akkreditált Szövetséges

az derül ki, hogy a hozzá érkező információ szerint „a Tiszántúl román parancsnoka a saját kormányát szervezi, román képviselőkkel, és hogy általában is az ilyen esetekben alkalmazott hadiszokásokkal és szabályokkal ellentétesen viselkedik.”⁴⁴ Mindez azonnali beavatkozásra készítette a misszió tagjait, és utasították Mihăescu tábornokot, hogy haladéktalanul vessen véget ennek a gyakorlatnak.⁴⁵

A románok – nyilván nem akarván túlfeszíteni a húrt – gyorsan és érzékenyen reagáltak a misszió részéről érkezett bírálatra, és némi tárgyalásnak álcázott színjátékot követően, amelyre nyilvánvalóan a tekintélyük fenntartása miatt volt szükség, látszólag elálltak a tervezet megvalósításától. Legalábbis annyiban mindenképpen, hogy a közigazgatási felső tanács formális létrehozásától eltekintettek. A lényegről ugyanakkor továbbra sem kívántak lemondani: arról a bevételről, amelyet a vámhatár bevezetése és a tervezet egyéb járulékos forrásai (posta, kincstár, dohány, vasút) biztosítottak volna számukra. „Pénz kellett a románoknak. Pénz és pénz”⁴⁶ – fakadt ki Baltazár püspök az emlékiratában, amit nyilván pontosan érzékelhetett, hiszen végigkövethette a tábornokkal folytatott „tárgyalás” folyamatát. Hogy mekkora összeg lehetett az, amire a románok az október 16-án kiadott tervezet alapján bevételként számítottak, pontosan nem tudható.⁴⁷ Mindenesetre tény, hogy először november 3-án (tehát már azon a napon, amikor az antant katonai missziója megfedte a tábornokot jogszerűtlen intézkedéseiért), majd november 8-án ismét, amikor visszavonta a tervezetet, Mihăescu tábornok hétmillió korona 24 órán belüli megfizetését követelte a megszállási zónához tartozó vármegyéktől és törvényhatósági jogú városoktól,⁴⁸ amit aztán a tárgyaláson részt vett debreceni delegátusok kényszeredetten elfogadtak.⁴⁹ Más választásuk nem is nagyon volt. Mint Baltazár püspök megjegyezte: „Tudtuk, hogy a követelés jogcíme nem állhat

---

Katonai Misszió amerikai tagja, majd 1919. december 13-tól 1920. február 10-ig az Egyesült Államok budapesti katonai képviselője.

⁴⁴ Harry Hill Bandholtz: *Román megszállás Magyarországon. Napló nem diplomata módra.* Budapest, 1993, 132.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Baltazár: i. m. 192.

⁴⁷ Egy adat szerint havi 18 millió korona bevételre számítottak az – úgymond – havi 25 milliós kiadásokkal szemben, bár ebből nem tudható, hogy mennyi volt a valós közigazgatási költség és mennyi az elvárt nyereség. Veress: *Debrecen román megszállása...* 31.

⁴⁸ Baltazár: i. m. 198. Mikecz István Szabolcs vármegyei alispán nem hét, hanem 6,5 millió koronányi hadisarcról emlékezett meg egy 1919. november 27-én kelt memorandumában. HM HIM HL, I. 53. 17. doboz., 75. számú irat. Mikecz István alispán memoranduma, 1919. november 27.

⁴⁹ Veress Géza szerint a románok e hétmillió korona felett még a november 3-i tárgyaláson havi négymillió koronát követeltek az „annyira kifogásolt tiszai vámok” fejében. November 8-án havi 750 ezer koronát kívántak „igazgatási költségük megtérítésére” (ez utóbbról Baltazár püspök is megemlékezett a tárgyalásokat részletesen felidéző emlékezésében). E tételek azonban feltételezhetően egyfajta zsarolási technika részei voltak, mivel utóbb már nem képezték a „megállapodás” részét. Veress: *Debrecen román megszállása...* 31. és 33.; Baltazár: i. m. 197.

meg; de azt is tudtuk, hogy teljesíteni kell, mert különben sarcképpen, vagy szabad rablással hajtják be [azt] a hat vármegyén és a két törvényhatósági városban.”⁵⁰

Utóbb a püspök – és nyilván a korabeli magyar közvélemény – úgy interpretálta az akkor történeteket, hogy „Kitartásunkon megtört a románok beolvasztási kísérlete.”⁵¹ Erről azonban szó sem volt, és nem is lehetett. Az október 16-i határozat szövegének és az annak kiadását követő – Baltazár püspök memoárja alapján jól rekonstruálható⁵² – folyamat eseményeinek ismeretében újfent határozottan állíthatjuk, hogy csöppet sem a katonai megszállás alá eső zóna „elcsatolásának” vagy „beolvasztásának” a szándéka volt a döntő motívum Mihăescu tábornok bevezetni tervezett intézkedései mögött, hanem sokkal inkább a közvetlen pénzszerzés. Ily módon ez a koncepció e zóna közjogi helyzetét önmagában nem veszélyeztette, amit utóbb az események alakulása be is bizonyított.

Mihăescu tábornok ugyanis 1919. november 12-én 6928. számmal jelölve immáron rendeletet (*ordonanță*) adott ki, amellyel az október 16-i határozatban foglalt új zónairányítási rendszert (a közigazgatási felső tanácsra vonatkozó rendelkezés kivételével, s talán a belső vámhatárra vonatkozó – pontosan nem ismert – eredeti koncepció tompításával) nagy valószínűséggel változtatás nélkül életbe léptette.⁵³ Létrehozták a zóna teljes területére kiterjedő hatáskörrel működő, kettős (magyar–román) vezetésű posta-, vám-, dohány-, pénzügyi és vasúti igazgatóságot, s bár a közigazgatást érintő átszervezésre és leépítésre vonatkozó passzus ebben már nem szerepelt (a gazdasági szervezeteknél ellenben igen), sarcot róttak ki a helyhatóságokra is.

Minden előjáróságnak és polgári hatóságnak például évi 500 koronában határozták meg azt a telefonhasználati díjat, amelyet – nyilvánvalóan a forgalomtól függetlenül – ki kellett fizetniük. A rendelet a zónában lévő postabélyegek összegyűjtéséről és felülbélyegzéséről, ötmillió koronányi új postabélyeg kibocsátásáról, továbbá a levelezéshez és utalványokhoz szükséges „különleges segédbélyegek” előállításáról rendelkezett, amit természetesen a rendes díjon felül kellett egyfajta pótdíjként kifizetniük a postai szolgáltatások használóinak.

Szabályozták a katonai megszállás alatt álló zóna területére érvényes be- és kiviteli díjakat, melyeket a „fel- és lerakodó állomásokon” kellett kiegyenlíteni. Az élelmiszerek, ruházat, lábbeli és bor után 10%-os, az iparcikkek, félgyártmányok, orvosi műszerek és gyógyászati cikkek után 20%-os, míg a fényűzési élelmiszerek, italok és ruházati cikkek után 30%-os vámot kellett fizetni, a szeszesitalok esetében az azokat terhelő adókon és díjakon felül. Egy gyufa után 10 fillér volt a vám.

---

⁵⁰ Baltazár: i. m. 192.

⁵¹ Uo. 199.

⁵² Uo. 186–199. Lásd még: Czeglédi: i. m. 68–69.; Baráth: i. m. 186–187.

⁵³ Sajnos az eredeti koncepciót teljes részletességében nem ismerjük, ezért nem tudjuk, hogy volt-e valamiben visszalépés, vagy eredetileg is azt és úgy tervezték, amit és ahogyan a november 12-i rendelet életbe léptetett.

Végrehajtották a dohánygyárak és a dohányelosztás centralizációját is, továbbá a rendeletben szabályozták a dohány eladási árát (az I. osztályú 150 korona, a II. osztályú 100 korona, a III. osztályú 60 korona lett), ugyanakkor a cigaretta árát nem változtatták meg. A debreceni pénzügyigazgatóság lett a zónába tartozó megyék pénzügyi központja, ez alá rendelték az itt működő összes állami adóhivatalt, melyeknek a „pénzfeleslegeiket” haladéktalanul be kellett szállítaniuk a központi pénzügyigazgatósághoz. Ezzel párhuzamosan háromszorosára emelték a borfogyasztási és bortermelési adót, míg az állami szeszadót hektoliterfokkonként 50 koronára, a községi szeszadó-pótlékot pedig hektoliterfokkonként egy koronára növelték. Nem feledkeztek meg a szórakozási lehetőségek megsarcolásáról sem: a színházi, mozi, varieté, báli és bármilyen más mulatság utáni belépők után „segéd-bélyeg” formájában egy koronát kellett leróni.

A vasút centralizálásának lényege is a pénzszerzés volt: a rendelet a személy- és áruszállítás díjait, valamint a raktárhelyiségek és vagonok tárolása után járó és minden más, a vasutat megillető díjat a háromszorosára emelte. A rendelet mindazonáltal a korabeli politikai és közigazgatási garnitúra szempontjából egy pozitív kitévőt is tartalmazott, éspedig azt, hogy „a községi és vármegyei közigazgatás marad úgy, mint azelőtt,” s azon a korábbi gyakorlaton sem változtattak, ami az igazságszolgáltatás és az oktatás addigi működését jellemezte.⁵⁴

A magyar tiltakozás mérlege

Ha félretesszük a román megszállás egész rendszere és gyakorlata miatti jogos felháborodásunkat, és nem a sértett nemzeti önérzetünkre hallgatunk, hanem szigorúan csakis a tények alapján vizsgáljuk a fejleményeket, akkor meg kell állapítanunk, hogy a debreceni elitnek az elcsatolás elleni tiltakozó akciója végső soron több kárt okozott a zóna településeinek, mint amennyi hasznot valójában hozott. Állításunkat azzal együtt is megalapozottnak tartjuk, hogy tisztában vagyunk vele: akkor pontosan nem volt tudható, hogy az események végső soron milyen irányt vesznek, hiszen a románok viselkedése cseppet sem volt kiszámítható a magyarországi katonai megszállás idején.

Az eredeti rendeletben ugyanis szó sem volt a zóna elcsatolásáról, s ezt a szándékot még a közigazgatási felső tanács néven létrehozni tervezett szervezetbe sem lehetett belemagyarázni.⁵⁵ Sőt – mint láttuk – a tervezett intézkedések a

⁵⁴ Rendelet. *Egyetértés*, 1919. november 14. 2.; A katonailag megszállott területek közigazgatásának rendezése. *Makói Újság*, 1919. december 7. 3.; HU-MNL-CSML-ML-IV.455.b. 277/1942. Rendelet a Tiszától keletre eső és a román hadsereg által megszállott terület pénzügyi helyzetének javítására vonatkozólag, 1919. november 12.

⁵⁵ Miként fentebb már kifejtettük, a románok semmi más, mint a Legfelsőbb Tanács erre vonatkozó szigorú utasítása nyomán a rekvirálások kényszerű visszafogása miatt keletkező hiányok más technikával történő pótlását és bevételeik növelését kívánták ennek révén elérni, s megkockáztatjuk, ebben egyfajta „lányító” gesztus lett volna a románok részéről a felső tanács létrehozása.

Romániával egyesíteni kívánt polgári közigazgatási zónától való fizikai elhatárolást (belső vámhatár) erősítették, így a tiltakozó akció valójában a debreceni közelet reprezentánsainak a saját félelemből táplálkozó fantomképzelet ellen folyt. A hangozó tiltakozás látszólag sikeresnek bizonyult, hiszen Mihăescu tábornok végül is elállt a közigazgatási felső tanács létrehozásától, ám ennek árát – kezdetben valószínűleg a románok által sem remélt módon bekövetkezett végkifejlet eredményeként – a lakosságnak, illetve a helyhatóságoknak kellett megfizetnie. Ez az ár pedig nagy volt. A románok ugyanis a meggyőződésünk szerint csupán formális – legitimációs – szerepkörű és éppen ezért súlytalan közigazgatási felső tanács felállításától, illetve a közigazgatás ismeretlen szándékú és mélységű átszervezésétől eltekintve gyakorlatilag minden eredeti célkitűzésüket változtatás nélkül megvalósították, ráadásul úgy, hogy a „tárgyalások” eredményeként még további hétmillió korona extra bevételhez is hozzájutottak. Ennek ismeretében aligha kérdőjelezhető meg, hogy a debreceniek nemzeti felbuzdulása – minden jószándékuk ellenére – a románok malmára hajtotta a vizet. Mihăescu tábornok bizonyára elégedetten dörzsölhette a tenyerét, hogy milyen jó üzletet kötött velük.

A hétmillió korona befizetésére vonatkozó ultimátumot, ha nem is 24 órán belül, amint azt Mihăescu eredetileg követelte, de néhány héten belül végrehajtották. Adataink szerint „népesedés és vagyoni állapotok arányában”⁵⁶ oszthatták szét a befizetendő összegeket az érintett vármegyék és törvényhatósági jogú városok között, habár ennek a szétosztási mechanizmusnak a részletei nem állnak rendelkezésünkre. Mindössze annyit tudunk, hogy Debrecennek 600 ezer koronát, Hajdú vármegyének 900 ezer koronát,⁵⁷ Hódmezővásárhelynek 420 ezer koronát kellett fizetnie;⁵⁸ Szabolcs vármegyére 1 millió 850 ezer korona,⁵⁹ Békés vármegye három érintett járására 780 ezer korona,⁶⁰ míg Csanád vármegyére 500 ezer korona jutott.⁶¹

Csanád vármegye (ez alatt itt a katonai megszállási zónához tartozó Makót és a Központi járás területét kell érteni) – Baltazár püspök visszaemlékezéséből

---

⁵⁶ HU-MNL-CSML-ML-IV.408.b. 519/1921. Olteanu prefektus levele a Csanád vármegyei alispáni hivatalhoz, 1919. december 11.

⁵⁷ Baltazár: i. m. 199.; Veress: *Debrecen román megszállása...* 33.

⁵⁸ Makó Imre: Hódmezővásárhely román megszállása 1919–1920. In: *A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság évkönyve 2010*. Szerk. Kovács István – Varsányi Attila. Szeged, 2011, 148.

⁵⁹ HM HIM HL, I. 53. 17. doboz, 75. számú irat. Mikecz István alispán memoranduma, 1919. november 27.

⁶⁰ Perczel: i. m. 46.

⁶¹ HU-MNL-CSML-ML-IV.408.b. 519/1921. Olteanu prefektus levele a Csanád vármegyei alispáni hivatalhoz, 1919. december 11. Baltazár tévesen állította visszaemlékezésében, hogy Csanád megyének 600 ezer koronát kellett volna kifizetnie. (Baltazár: i. m. 199.) A zavart vélhetőleg az okozta, hogy Csanád megye éppen 600 ezer koronát kért a román hatóságoktól arra, hogy a felmerült közigazgatási kiadásait (az elmaradt béreket és pótlékokat) finanszírozni tudja. Veress: *Debrecen román megszállása...* 34.

legalábbis az tűnik ki –, nem igazán akarta kifizetni ezt a félmillió koronás közigazgatási hozzájárulást, ezért az 1919. december 4-i tárgyaláson, amelyen a debreceni magyar államhivatalok képviselői vettek részt Mihăescu kormányzó-tábornoknál, e megyét a románok által elvárt együttműködést megtagadó, „destruktív” szereplőként nevesítették. Baltazár szerint a fenyegetően fellépő Mihăescu a megbeszélésen kijelentette: „*Csanád vármegye nemhogy befizette volna a reá eső 600 000 [valójában 500 ezer – M. A.] koronát, hanem még tőle kért ilyen összeget tisztviselők fizetésére.*” A láthatóan felháborodott tábornok állítólag a megbeszélés végén ehhez még hozzátette: „*majd Csanád vármegye képviselőjét megidézi és a debreceniek közbejötté mellett eltárgyalja vele a kivetett összeg behajtásának módozatait.*”⁶²

Mivel pénzbehajtásról volt szó, aligha kételkedhetett abban bárki is, hogy a kormányzó-tábornok ne beszélt volna komolyan. Ennek lett egyenes következménye Ioan Olteanu Csanád megyei katonai prefektus 1919. december 11-én kelt, a helyi alispáni hivatalhoz küldött kemény hangvételű levele, mely szerint Makónak 300 ezer, míg a Központi járás településeinek 200 ezer koronát kellett 48 órán belül megfizetnie.⁶³ A teljes összeget azonban végül is Urbanics Kálmán, a Központi járás főszolgabírója fizette ki Debrecenben a román főparancsnokságon abból az összegből, amelyet járása községei számára első alkalommal a rekvirált jószágokért kapott. Makó ellenben a tartozását – többszöri sürgetés után – csak bő egy év elteltével, 1921 januárjában térítette meg a Központi járásnak.⁶⁴

Összegzés

Végleges beolvasztás vagy bevételnövelés? – tettük fel a kérdést e tanulmány címében. A válaszuk: is-is. Annyiban semmiképpen nem volt végleges beolvasztásról szó, amennyiben Baltazár püspök és a korabeli narratíva alapján a mai történeti kutatás is vélelmezi: a közigazgatási felső tanács létrehozása nem érintette volna a katonai megszállás alatt álló zóna közjogi státusát, nem okozta és nem is eredményezte volna e zóna Romániába olvasztását. A Mihăescu-féle tervezet a zóna vonatkozásában csak és kizárólag a pénzbevételről szólt, a bevételek maximalizálásának lett volna egy formája, amit egyébiránt az egybehangzó helyi tiltakozások és a magyarországi szövetséges katonai misszió tiltása ellenére gyakorlatilag változtatások nélkül bevezettek a románok. A beolvasztás veszélye ugyanakkor valóban fennállt, de nem ott, ahol eddig gondoltuk, tehát a Tisza vonaláig terjedő országrésznél, hanem a katonai megszállási zóna másik oldalán, a nagyjából (tehát nem pontosan!)

⁶² Baltazár: i. m. 199.

⁶³ HU-MNL-CSML-ML-IV.408.b. 519/1921. Olteanu prefektus levele a Csanád vármegyei alispáni hivatalhoz, 1919. december 11.

⁶⁴ HU-MNL-CSML-ML-V.72.c. [Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád-Csanád Megyei Levéltára Makói Levéltár, Makó város tanácsának iratai. 1871–1944, közigazgatási iratok], 2508/1923. A románok által Makó városra kivetett 500 000 korona ügye.

a bukaresti titkos szerződésben rögzített virtuális határvonal mentén meghúzott „demarkacionális vonaltól” keletre eső térségek esetében, mely területek Romániába való integrálódását kétségtelenül a Mihăescu-féle tervezetben szereplő vámhatárral, illetve a túloldalon ezzel egy időben kiadott vámrendelettel is elő kívánták segíteni. E vámhatár kellemetlenségeket és nehézségeket persze okozott, de érdemben már nem befolyásolta a Párizsban folyó béketárgyalások kimenetelét: a nagyhatalmak gyakorlatilag 1919 júniusára véglegesen meghúzták a magyar–román határt, így az a vámhatár, amit a románok kiépítettek az általuk megszerezni remélt terület határvonalán, valójában semmin nem változtatott. Ellenben a Mihăescu-féle tervezet nyomán a katonai közigazgatás alá helyezett zónában végrehajtott centralizáció – bár erről érdemi számadataink nincsenek – kétségtelenül hatékonyabbá és intenzívebbé tette e területnek a megszállás végéig tartó „kiélését”. S mindehhez nem tervezett „bónuszként” pottyant az ölükbe az a hétmillió korona, amit a debreceniek indokolatlan félelmei miatt még ráadásként kizsaroltak.

ATTILA MAROSVÁRI

FINAL ANNEXATION OR REVENUE INCREASE? General Nicolae Mihăescu and the „Higher Administrative Council” in Debrecen

One particular, but so far misunderstood or misinterpreted episode of the Romanian military occupation of Hungary in 1919–1920 was the case of the „Higher Administrative Council” planned by General Nicolae Mihăescu to be set up in the military occupation zone of Debrecen in mid-October 1919. The paper will explore this issue in more detail and clarify the real purpose of this truly unconventional initiative to create a new organisation. In the historical literature, the narrative – mainly attributed to the Calvinist Bishop Dezső Baltazár – still persists that Mihăescu wanted to set up this organisation in order to prepare the annexation of the military occupation zone between the Tisza and the border line of the secret Treaty of Bucharest of 1916. This paper, on the other hand, aims to demonstrate that this narrative was in fact based on unfounded fears and that the Romanians' real objective in the autumn of 1919 was to maximise the financial resources that could be collected from the zone. General Mihăescu wanted to set up a mixed Hungarian–Romanian „Higher Administrative Council” specifically for this purpose. He eventually refrained from setting up such a body because of the protests that reached as far as the Allied military mission in Hungary, but he introduced all the revenue-raising measures planned at the same time by decree, without exception, and even exceeded them.